

Egy könyvégetésre kiérkezett ávóscsapat eltévedt golyója

Ilyet nem lehet kitalálni, ilyen csak az életben van. A golyó Hegedűs István öttusabajnokot érte 1956-ban, aki uszodába ment volna, de – lásd a címet – már nem ért oda. Halálosan megsebesült, pedig ő nem égetett sem könyvet, mint a kriptonácik, és nem tartozott sem a csapathoz, mint a pseudosztalinisták, csak ment az utcán a dolga után, a tanítványait akarta volna edzésről hazaküldeni. A vakvéletlen lövedék formájában dolgozott. Úgy terítette le a többszörös magyar bajnokot, akinek pazar teste mellesleg a Szabadság-szobor mellékalkjának és az egykori húszforintos papírpénz hátoldalának modellje volt, mintha köze lett volna az eseményekhez. Nem volt köze, csak megesett vele a tragédia. Ez volt az ő sorstalan sorsa. A történet a kiállítás egyik tárlójában olvasható. Kép nem tartozik hozzá, a képet a képzelet képezi. A hülye golyót, a hülye véletlent, a hülye világot.

A többi név és sors nélküli – többnyire meghalt – ember képe viszont ott sorolódik a falakon. Száz magyar év néma tanúi üzenik: bárki lehet Hegedűs. Hiszen ártatlanul mind bele vannak vetve egy füstös vagy bájos, szomorú vagy szolid körletbe, és mindegyiküket bármikor eltalálhatja „egy hülye golyó”, az expozíció rögzítette pillanat. Az igazi konfliktus tőlük függetlenül, mellettük, körülöttük, fölöttük zajlik. Az amatőr családi vagy másképpen a privát fotók ilye-

nek: készítőjének szándékától függetlenül valójában nem a célszemélyről, hanem magáról az adott korról szólnak. Pontosabban az eliramló IDŐ-ről. Romain Rolland szerint alkotni annyi, mint megölni a halált. Kifordítva a szentenciát: amatőr fényképet csinálni annyi, mint megidézni a halált. Vagy inkább az elmúlást.

A Magyar Nemzeti Galéria „működéselméleti szárnyában”, a nagy tárlatok legmutatósbab helyén, most nem műalkotásokat, hanem *non artot* lehet látni. A vállalkozás súlyát jelzi, hogy ezt a „nem-művészetet” a megszentelt falak mégis befogadták. A végén kiderül, hogy miért. Pontosan százhusz darab privát fotót abból a kb. 110 000 tételszámú gyűjteményből, továbbá látványt értelmező tárgyakat, esettanulmányokat, dokumentumokat, amelyeket majd negyven évvel ezelőtt egy rendhagyó civil kezdeményezés, a *Fortepan* néven bejegyzett alapítvány mentett át az utókornak.

Az ötletgazdák, *Tamási Miklós* és *Szepessy Ákos* ráéreztek valami lényegesre. Fölismerték, hogy az emberek általában szeretnek fényképeket nézni, de nem szeretnek „emlékezetpolitikákkal” foglalkozni. Saját kreativitásukkal örömmel hencegnek, mások magas művészetétől rendszerint unalomba esnek. Rájöttek, hogy a múlt nemcsak tudományos dolgozatokban, high level irodalomban, gazdagék képzőművészetében és az

agyonrendezett színpadokon lakik, hanem a sublót alsó fiókjában, esetleg egy pincébe száműzött hajókofferben. Rakovszky Zsuzsa nyomán felváltatták, hogy *Minden múlt a múltam* (ez a tárlat címe), és demokratikusan leszállították a mércét a befogadás mindennapi szintjére. Nagy a siker.

Az ötletgazdák első lelőhelyei annak idején a lomtalanítás kupacaiból származtak. Azután jöttek a bolhapiacok, majd a barátok emlékanyagai, még később az internet hívó szavára a jelentkezők papíralapú magánszférai. Ma már szép nagy öfenntartó hálózat szolgálja az eredeti gondolatot. Pénz alig van benne, de munka rengeteg. Inkább hasonlít egy alulról szerveződő mozgalomhoz, mint kulturális vállalkozáshoz: ha a résztvevők mind egyszerre mennének utcára, izmos tüntetésre futná a tömegükből.

De nem ilyesmivel foglalkoznak. Az eredeti felvételeket beszkenelték, hálóra vitték, hívószavakkal „címkésítették”. A legkorábbi darab millennium kori. A legkésőbbi a rendszerváltás környékéről származik. A még korábbiakból nem lehetett szerzeményezni, mert azok a fotográfiák már igazi műtárgy-kategóriába tartoznak. Valódi értékük van és mohó gyűjtőkörük. A még későbbiekből meg azért nem lehetett, mert az elektronikus képrögzítés látványinváziója a válogatást radikálisan ellehetetlenítette. (Ma mobillal az aktív fotós egy óra alatt többet exponál, mint nagypapája egész életében.)

Ami az időhatáron belül született, az néprajz, meg nem is. Szociológia, meg nem is. Történelem, meg nem is. Akkor mi? „Két igazán fontos fogalom van, ami a projekt lényege, és ami egyedivé teszi – írta a katalógus bevezetőjében *Virágvölgyi István*. – Szabad és közös. Közös, mert a mi képeinkből áll. Közös, mert önkén-

tesek munkáján alapul... Szabad, mert szabadon elérhető bárki számára, bármilyen korlátozás nélkül. Szabad, mert nincs benne birtoklási vágy, adni akar.”

Okos, logikus, finom ez a kiállítás. Az időrenddel nem bíbelődik, a témára összpontosít. Gyerekek, Fiatalok, Felnőttek, Idősek szekciókat állított össze a kurátorcsapat, és a termek közepén néhány különös esetet filmmel, szoborral, grafikával még helyzetbe is hoz a méltán elhíresült Narmer Stúdió. Legjobb persze a Sztálin-szobor intermedialis megjelenítése a valódi szoborfüllel meg a bejátszott híradóval, de az Uvaterv leégett és megmentett archívumától a kicenzúrázott *Új Tükör*-riportig, Schoch Frigyes sztereofotográfiáitól egy posztumusz fölfedezett „igazi” tehetség, Berkó Pál felvételeiig annyi ötlet sűrűsödik a terem sorba, hogy a folyosónak már csak lankadó figyelem jut.

Pedig az odarakott Képpárok többet érdemelnek. A Kossuth Lajos utca 1954-ben még vöröszászló-díszben – a Kossuth Lajos utca 1956-ban immár trikolórban és füstölögve. A Tabán 1943-ban még ép falakkal – a Tabán

1946-ban immár kiégett várkupa-lával és beomlott toronysisakokkal. Unokám meg is kérdezte: miért nincs közöttük az a „rész”, amikor lóttek? Mi mást válaszolhattam: azért, hogy legyen mit elképzelned.

Nem csak a válogatóknak, nekem is vannak kedvenceim. A képzeletemet ők mozgatták meg leginkább. A száz-húszból három. (Több is van, de a rovat többet nem bír el.) Az anonim fotóhősöket – szimbolikus értelemben – tényleg eltalálta egy ide-oda röpködő „hülye golyó”. A megfigyelt személyek a blende előtt csak mosolyognak, mórrikálnak az alkalomhoz illően, tesszik magukat. Vagy észre sem veszik a masinát, és élnek bele a levegőbe. Mellettük, alattuk, felettük stb. pedig létezik egy *valódi világ*, amely életpályájukat visszavonhatatlanul meghatározta.

Gyerekek szekció, évszám: 1940. A színes felvételen ünnepi ruhába öltözött helyes kislányok. Lelkes apukák. Kézben tartott csokrok. Mindenki boldog. Olvasom a címkét: „Az 1940. augusztus 30-i úgynevezett bécsi döntés értelmében Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz. A fotón népviseletbe öltözött csépaiak a nemzetiszocialista Németországban rendszeresített karlendítéssel köszöntik a bevonuló magyar csapatokat.” Ha tudnák, hogy ezért a lendítésért mekkora árat fognak majd fizetni, és mennyi szegény fog a nyakukba hullani... Ők nem tudják – mi tudjuk. A kettő közötti különbség esztétikai értelmű feszültséget teremt.

Fiatalok szekció, évszám: 1974. A képkivágatot horror vacui kompozícióban egészen kitöltik a csinos és kevésbé csinos tizen- és huszonéves arcok. (Szerzője is van a felvételnek. Urbán Tamásé a dicsőség, aki – lexikoncikkéből idézem – „azon kevesek közül való, akik már a szocializmus idején is megmutathatták a társadalom, a rendszer negatív oldalait”. Sok műve került fiókba, innen vándoroltak át „amattőr leletként” a Fortepanhoz.) A címke – „hip-pik, beatkorszak, szotyji, távcsó, bajusz, napszem-

üveg, hosszú hajú, bőrkabát” – valójában nem igazít el. A lényeg más: minden szempár összeviszva nézve kémlel valamit, minden koponyán másképpen tapad a haj, mind egymástól különböző individuum. Csoportot alkotnak, de a boldogulást külön-külön keresik. Egyetlen közös tulajdonságuk: arcukon a lelkesedés hiánya, a bizalmatlan tekintet és az ingerült állapotot közvetlenül megelőző unalom. Ha a „rendszergazdák” tudnák, hogy ezek a nézők fényévnnyi távolságra kerültek az „emberarcú” szocialista típustól, s hogy másfél évtized múlva ők fogják a leomló fal utáni Európa leghasználhatóbb tartalékseregét alkotni... Akár egy bétében, akár egy pártapparátusban, akár Londonban. Valószínűleg tudják – de nem tehetnek már semmit. Csak mi, nézők látjuk, hogy mennyi minden következik majd ezekből diffúz tekintetekből... Az adott pillanat és a sejtethető jövő között ismét feszültség keletkezik. Már-már esztétikai természetű.

Felnőttek szekció, évszám: 1938. A címke: „perec, kalap, park”. Premier plán kivágtatban látszik is egy közepkorú meg egy ifjú hölgy, amint a havas Városmajorban szép rókaprém-bundában, fátyollal bolondított kalapban rácsájlják az XXL-es sós perecet. Hamiskásan mosolyognak, a fiatalabb örül valaminek, valakinek. Talán a fotográfusnak. Ha tudnák, hogy pár év múlva rommá lövik a hátteret... Hogy a kalapot – mint polgári csökevényt – a személyzetis előtt viselni nem tanácsos... (Osztályidegenséget leplezendő tessék inkább svájci sapkát, irhakucsmát, kendőt hordani.) Hogy a fátyolt szét fogja szakítani a ruhászekrényre ráomló emeleti fődém... Isten veled, édes életünk – énekelte Sennyei Vera az *Egy szerelem három éjszakájában*. A körülmények ismeretében ez így természetes, ebbe bele lehetett nyugodni. Csak a múltbéli perec minőségének látványa nyomja meg a fájdalom-gombomat... Az a ropogós, karcsú vonalú, sóval bőven telespiccelt vizes pékáru ugyanis örökre elveszett. A Lánchidat újraépítették. A divat megváltozott. De az a perec már soha többé nem lesz olyan. Tudom, mert utoljára a Toldi moziban még ettem ilyet. Bár a világ nagyon új volt akkor már, a polgári kézműves munkakultúrából egy-két dolog néha túlélte az ostromot, és átsimult a Rákosi-korszakba. A kádári konszolidációt azonban nem élte túl. Béke morzsáira. Ez a perec az én

prousti süteményem. Esztétikai eleményről van tehát szó ezúttal itt.

Ravasz húzás volt a Nemzeti Galéria részéről, hogy ezt a táncházhoz hasonlatos mozgalmat, ezt a demokratikusan működő létezés-technikai anyagot megversenyeztette a magas-

nak minősített művészettel. A „grand arttal”. Török András a katalógus remek tanulmányában amúgy elmond minden szépet és jót, amit a Fortepanról tudni illik, de még ő sem említi azt a kulturális ho-

zadékot, ami a múzeum és az alapítvány találkozásából fakadhat. Az amatőr fotó e jó társaságtól hirtelen megemelkedett. Művészetgyanús helyzetbe került. Az történt vele, mint a ponyvaregénnyel a 19. század első felében, mint a dzsesszsel a 20. század első felében, mint minden tömegesen gyakorolt és élvezett technikával a művészetek története során. A népszerűbb, az egyszerűbb, az olcsóbb technika legtöbbször forradalmasítja az emelkedett, az ősbibb, az ancien régime-ek által propagált „nemes” anyagot. A mindenki nyelvén mintha könnyebb lenne a múltat, az emlékezetet és a múlt emlékezéséből fakadó konfliktusokat megjeleníteni.

Amelyről egyébként a *Mozgó Világ* 2019/7–8-as számának legtöbb írása szólni szeretne.

Minden múlt a múltam. Huszadikszázad. Privátfotó. Fortepan. Magyar Nemzeti Galéria 2019. április 17. – augusztus 25. Kurátor: Virág-völgyi István. Társkurátor: Tamási Miklós.